DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
Dabaszinātņu un matemātikas fakultāte
Matemātikas katedra
Bakalaura studiju programma "Matemātika"

Studiju kurss

Polinomu algebra

9.lekcija

Docētājs: Dr. P. Daugulis

2007./2008.studiju gads

Saturs

1. Vairāku argumentu polinomi

1.1. Motivācijas

Pieņemsim, ka R ir komutatīvs gredzens ar vieninieku, $S \subseteq R$ ir tā apakšgredzens ar vieninieku. Katrai R elementu virknei $t_1, ..., t_n \in R$ definēsim apakšgredzena S *paplašinājumu ar elementiem* $t_1, ..., t_n$ - kopu

$$S[t_1, ..., t_n] = \{a \in R | b = \sum_{i_1, ...i_n} a_{i_1 ... i_n} t_1^{i_1} ... t_n^{i_n}\}.$$

Citiem vārdiem sakot $S[t_1, ..., t_n]$ ir mazākais apakšgredzens, kas satur S,$t_1, ..., t_n$. Līdzīgi kā viena argumenta polinomu gadījumā var atrast divu elementu summu un reizinājumu.

Lietderīgi ir pētīt kopu $S[t_1, ..., t_n]$ uzskatot $t_1, ..., t_n$ par ārējiem elementiem, kas neapmierina nekādas sakarības.

Ja funkcija $f : R^n \to R$ ir uzdota ar polinomiālu likumu

$$f(t_1, ..., t_n) = \sum_{i_1, ...i_n} f_{i_1 ... i_n} t_1^{i_1} ... t_n^{i_n},$$

tad sauksim to par *n-argumentu polinomiālu funkciju*. Visu polinomiālu funkciju kopu apzīmēsim ar $\mathcal{P}ol(R^n, R)$. Kopā $\mathcal{P}ol(R^n, R)$ var definēt gredzena struktūru kā aprakstīts iepriekšējos punktos un pētīt šo jauno gredzenu.

1.2. Definīcijas

1.2.1. Polinomu gredzeni

Ir dots komutatīvs gredzens ar vieninieku R.

Konstruēsim viena argumenta polinomu gredzenu virs $R[X]$ - iegūsim gredzenu $R[X][Y]$.

$R[X][Y]$ elementi ir izsakāmi formā

$$\sum_{j=0}^{k} b_j Y^k = \sum_{j=0}^{k} (\sum_{i=0}^{n} a_{ij} X^i) Y^k = \sum_{i=0,j=0}^{n,k} a_{ij} X^i Y^k$$

$R[X][Y]$ ar definētajām summas un reizināšanas operācijām sauc par *divu argumentu polinomu gredzenu virs* R un apzīmē ar $R[X, Y]$.

Iterējot šo konstrukciju iegūst *n-argumentu polinomu gredzenu virs* R - $R[X_1, ..., X_n] = R[X_1, ..., X_{n-1}][X_n]$.

Par *n-argumentu monomu* sauc polinomu formā $aX_1^{m_1}...X_n^{m_n}$. Par monoma pakāpi sauc tā argumentu pakāpju summu.

Argumentus var apzīmēt vismaz divos veidos:

- $X_1, X_2, ..., X_n$;
- $X, Y, Z, ...$

Monomu $X_1^{i_1}...X_n^{i_n}$ apzīmē arī ar X^μ, kur $\mu = (i_1, i_2, ..., i_n)$ var domāt kā vektoru ar nenegatīvām koordinātēm. Šādā pierakstā polinomu

$$\sum_{i_1=0,i_2=0,...,i_n=0}^{m_1,m_2,...,m_n} a_{i_1 i_2 ... i_n} X_1^{i_1} X_2^{i_2} ... X_n^{i_n}$$

apzīmē kā

$$\sum_{\mu} a_\mu X^\mu,$$

kur summēšanas arguments ir vektors.

Divi n-argumentu polinomi ir vienādi tad un tikai tad, ja tiem ir vienādi visi monomu koeficienti.

1.2.2. Ģeometriskā interpretācija

Apzīmēsim $\mathbb{N} \cup \{0\}$ ar $\mathbb{N}^*$.

Viena argumenta polinomi -

- koeficientu virknes,
- funkcijas

$$\mathbb{N}^* \to R,$$
$$i \to a_i$$

  ar galīgu definīcijas apgabalu,
- viendimensionālu nosvērtu vektoru (punktu) kopas.

Divu argumentu polinomi -

- koeficientu tabulas,
- funkcijas

$$(\mathbb{N}^*)^2 \to R,$$
$$(i,j) \to a_{ij}$$

  ar galīgu definīcijas apgabalu,
- divdimensionālu nosvērtu vektoru (punktu) kopas.

Trīs argumentu polinomi -

- trīsdimensionālas koeficientu tabulas,
- funkcijas

$$(\mathbb{N}^*)^3 \to R,$$
$$(i,j,k) \to a_{ijk}$$

  ar galīgu definīcijas apgabalu,
- trīsdimensionālu nosvērtu vektoru (punktu) kopas.

Operāciju interpretācija:

- saskaitīšana - vektoru svaru summēšana,
- reizināšana ar monomu aX^μ - nobīde par vektoru μ un svaru reizināšana ar a,
- reizināšana ar polinomu f - reizināšanu ar f monomiem rezultātu svaru summēšana.

1.1. piemērs. Reizināšana ar $X + Y$.

1.2.3. Pakāpe

Par n-argumentu polinoma f pakāpi sauc maksimālo monoma pakāpi, apzīmēsim to ar $\deg(f)$.

Ja $\mu = (\mu_1, ..., \mu_n)$, tad apzīmēsim monoma X^μ pakāpi $\sum_{i=1}^{n} \mu_i$ ar $|\mu|$.

n-argumentu polinomu sauc par *homogēnu m-tās pakāpes polinomu*, ja katra monoma pakāpe ir vienāda ar m.

1.2. piemērs. $X^2Y + XY^2 + Z^3$ ir homogēns 3.pakāpes polinoms.

1.2.4. Monomu sakārtojums

Vairāku argumentu polinomu monomus ir lietderīgi sakārtot noteiktā kārtībā atkarībā no tajos ieejošu argumentu pakāpēm.

1.3. piemērs. Ja $n = 1$, tad monomi tiek kārtoti pakāpes dilšanas kārtībā.

Definēsim *monomu leksikogrāfisko sakārtojumu*. Teiksim, ka

$$aX^{\mu} \succ bX^{\lambda},$$

ja

$$\mu - \lambda = (0, ..., 0, \alpha, ...),$$

kur $\alpha > 0$ un locekļi, kas seko pēc α, var būt jebkādi, $a \neq 0$, $b \neq 0$.

Definēsim

$$aX^{\mu} \asymp bX^{\lambda},$$

ja

$$\mu = \lambda.$$

Definēsim

$$aX^{\mu} \succeq bX^{\lambda},$$

ja $aX^{\mu} \succ bX^{\lambda}$ vai $aX^{\mu} \asymp bX^{\lambda}$.

1.4. piemērs. $X_1 \succ X_2$, $X_1X_2 \succ X_2^5$.

1.1. piezīme. Attiecību $\geqslant$ monomu kopā sauksim par *monomu sakārtojumu*, ja izpildās šādi nosacījumi:

- $\geqslant$ ir daļējs sakārtojums (refleksīvs, antisimetrisks, tranzitīvs),
- $\geqslant$ ir dihotomisks (jebkuru divi monomi ir salīdzināmi kādā kārtībā),
- $1 \leqslant X^{\mu}$ (konstantais monoms ir vismazākais),
- ja $X^{\lambda} \leqslant X^{\mu}$, tad $X^{\lambda}X^{\nu} \leqslant X^{\mu}X^{\nu}$, katram ν (reizināšana saglabā kārtību).

Mēs parasti izmantosim leksikogrāfisko sakārtojumu, kas ir monomu sakārtojuma speciālgadījums.

1.1. teorēma. Leksikogrāfiskais sakārtojums ir monomu sakārtojums.

PIERĀDĪJUMS
$\succeq$ **ir dihomomisks daļējs sakārtojums.**

- Refleksivitāte - $X^\mu \preceq X^\mu$ katram μ.
- Antisimetrija - ja $X^\mu \preceq X^\lambda$ un $X^\lambda \preceq X^\mu$, tad $\mu - \lambda = 0$, tātad $\mu = \lambda$.
- Tranzitivitāte - ja $X^\mu \preceq X^\lambda$ un $X^\lambda \preceq X^\nu$, tad

$$\lambda - \mu = (0, ..., 0, t),$$
$$\nu - \lambda = (0, ..., 0, v),$$

tādējādi $\nu - \mu = (0, ..., 0, w)$.

- Dihotomija - jebkuri divi elementi ir salīdzināmi, to nosaka pirmais atšķirīgais elementu pāris no kreisās malas.

Reizināšana saglabā kārtību.

Ja $X^\lambda \preceq X^\mu$, tad $\mu - \lambda = (0, ..., 0, t)$. ■

Par polinoma f *vecāko locekli* $\mathcal{H}(f)$ sauksim tā lielāko momomu.

1.5. piemērs. $\mathcal{H}(X_1 + X_2 + X_1^2 X_2^2 + 3X_1^4) = 3X_1^4$.

Ja definējam leksikogrāfisko sakārtojumu, kurā $X \succ Y \succ Z$, tad $\mathcal{H}(Z^3 + Y^2 - X) = -X$.

1.2.5. Polinomu sakārtojums

Monomu sakārtojums inducē *polinomu leksigrāfisko sakārtojumu* šādā veidā.

Pieņemsim, ka

$$f = f_1 + f_2 + ..., \text{ kur } f_i \succ f_{i+1},$$
$$g = g_1 + g_2 + ..., \text{ kur } g_i \succ g_{i+1}.$$

Definēsim $f \succ g$, ja eksistē tāds $l \geq 1$, ka

- $f_i \asymp g_i$, visiem $1 \leq i \leq l$,
- $f_l \succ g_l$.

Definēsim $f \asymp g$, ja f un g monomu kopas ir vienādas (ar precizitāti līdz koeficientiem).

1.6. piemērs.
$(X_1^2 + X_1X_2 + X_1^2) \succ (X_2^2 + X_1 + X_2^5)$.
$(X_1^2 + X_1X_2 + X_1^2 + X_2) \succ (X_1^2 + X_1X_2 + X_1^2 + 1)$.

1.2.6. Faktorizācija un saknes

Ja $f, g \in R[X_1, ..., X_n]$, tad teiksim, ka f dalās ar g, ja eksistē $h \in R[X_1, ..., X_n]$ tāds, ka $f = gh$.

Ja polinomam nav neinvertējamu dalītāju, to sauc par nedalāmu.

1.7. piemērs. $X^4 + Y^4$ dalās ar $X + Y$ virs $\mathbb{F}_2$, jo

$$X^4 + Y^4 = (X + Y)^4.$$

$X^4 + Y^4$ dalās ar $X^2 + XY + 2Y^2$ virs $\mathbb{F}_3$, jo

$$X^4 + Y^4 = (X^2 + XY + 2Y^2)(X^2 + 2XY + 2Y^2).$$

$X^4 + Y^4$ ir nedalāms virs $\mathbb{Z}$.

Pieņemsim, ka ir doti gredzeni $R \subseteq S$.

Teiksim, ka elementu virkne $(a_1, ..., a_n) \in S$ ir nekonstanta polinoma $f \in R[X_1, ..., X_n]$ *atrisinājums*, ja

$$f(a_1, ..., a_n) =_S 0.$$

Vairāku argumentu polinomiem nav Bezū teorēmas analoga.

Vairāku argumentu polinomam virs bezgalīga lauka var būt bezgalīgi daudz atrisinājumu.

1.8. piemērs. Vienādojumam $X + Y = 0$ ir bezgalīgi daudz atrisinājumu.

1.3. Pamatfakti

1.3.1. Integralitāte un faktorizācija

1.2. teorēma.

1. Ja R ir integrāls gredzens, tad katram n $R[X_1, ..., X_n]$ ir integrāls gredzens.
2. Ja R ir VFG, tad katram n $R[X_1, ..., X_n]$ ir VFG.

PIERĀDĪJUMS Iepriekš tika pierādīti šādi apgalvojumi:

- ja R ir integrāls gredzens, tad $R[X]$ ir integrāls gredzens,
- ja R ir VFG, tad $R[X]$ ir VFG.

Izmantosim matemātisko indukciju.
Ja $n = 1$, tad viss ir pierādīts.
Pieņemsim, ka apgalvojumi ir pierādīti visiem $n < m$.
Seko, ka $R[X_1, ..., X_{m-1}, X_m] = R[X_1, ..., X_{m-1}][X_m]$ ir integrāls un VFG, jo koeficientu gredzens tam ir integrāls un VFG saskaņā ar indukcijas pieņēmumu. ■

1.2. piezīme. Tā kā $R[X_1, ..., X_n]$ ir VFG, tad tam eksistē LKD un MKD.

1.3.2. Pakāpe, monomu un polinomu sakārtojums

1.3. teorēma. Apskatīsim $R[X_1, ..., X_n]$, kur R ir integrāls gredzens

1. Jebkuru polinomu var viennozīmīgi izteikt homogēnu polinomu summas veidā.
2. $\deg(fg) = \deg(f) + \deg(g)$.

PIERĀDĪJUMS 1. Apgalvojums ir acīmredzams.

2. Sadalīsim f un g homogēnajās daļās un apskatīsim vecāko daļu reizinājumu. Tas nav nulle, jo $R[X]$ ir integrāls gredzens. Tā pakāpe ir $\deg(f) + \deg(g)$.

■

1.4. teorēma.

1. Jebkura stingri dilstoša monomu virkne $a_1X^{\mu_1} \succ a_2X^{\mu_2} \succ \ldots$ ir galīga.
2. Jebkura stingri dilstoša polinomu virkne $f_1 \succ f_2 \succ \ldots$ ir galīga.

PIERĀDĪJUMS

1. Ja $X^{\mu_i} \succ X^{\mu_{i+1}}$, tad vektoram μ_{i+1} vismaz viena koordināte ir mazāka nekā vektoram μ_i. Vektoru koordinātes nevar būt negatīvas. Pēc galīga skaita soļiem tiks sasniegts vektors λ, par kuru mazākam vektoram vismaz viena koordināte ir negatīva, X^λ ir pēdējais monoms virknē.

2. Ja $f_i \succ f_{i+1}$, tad polinomam f_{i+1} vismaz viens monoms ir mazāks nekā polinomam f_i. Pēc galīga skaita soļiem tiks sasniegts polinoms g, par kuru mazāks polinoms neeksistē, g ir pēdējais polinoms virknē. ■

1.5. teorēma. Ja $f_1, ..., f_m \in R[X_1, .., X_n]$, tad

$$\mathcal{H}(f_1 f_2 ... f_m) = \mathcal{H}(f_1)\mathcal{H}(f_2)...\mathcal{H}(f_m).$$

PIERĀDĪJUMS

1.solis. Divi reizinātāji.

Pierādīsim, ka

$$\mathcal{H}(fg) = \mathcal{H}(f)\mathcal{H}(g).$$

Pieņemsim, ka

$$f = f_1 + f_2 + ..., \text{ kur } f_1 = \mathcal{H}(f), f_i \succ f_{i+1},$$
$$g = g_1 + g_2 + ..., \text{ kur } g_1 = \mathcal{H}(g), g_i \succ g_{i+1}.$$

Redzam, ka

$$fg = \sum_{i,j} f_i g_j$$

un

- $f_u g_v \succ f_w g_v$, ja $u < w$,
- $f_u g_v \succ f_u g_t$, ja $v < t$.

Seko, ka

$$\mathcal{H}(fg) = f_1 g_1 = \mathcal{H}(f)\mathcal{H}(g).$$

2.solis. Patvaļīgs reizinātāju skaits.

Izmantojam matemātisko indukciju ar parametru m. Pieņemsim, ka apgalvojums ir spēkā visiem $m < l$. Tad

$$\mathcal{H}(f_1 f_2 ... f_l) = \mathcal{H}((f_1 ... f_{l-1}) f_l) = \underbrace{\mathcal{H}(f_1 ... f_{l-1})}_{\text{indukcijas pieņēmums}} \mathcal{H}(f_l) =$$

$$\mathcal{H}(f_1)\mathcal{H}(f_2)...\mathcal{H}(f_m).$$

■

1.3.3. Ideāli

Gredzenos $R[X_1, ..., X_n]$ ir definēti ideāli.

Būtiska atšķirība no $R[X]$ - eksistē ideāli, kas nav galvenie.

1.6. teorēma. Ja $n \geq 2$, tad $R[X_1, ..., X_n]$ nav GIG.

PIERĀDĪJUMS Pieņemsim, ka $n \geq 2$ un apskatīsim ideālu

$$I = (X_1, X_2).$$

Ja $I = (f)$, tad $X_1 = qf$, tātad $f = uX_1$. Bet tad $X_2 \notin I$ - pretruna. ■

Var pierādīt, ka katram ideālam polinomu gredzenā $R[X_1, ..., X_n]$ eksistē galīga ģeneratoru kopa - katrs ideāls ir galīgi ģenerēts.

Tādējādi, katru ideālu $I \subseteq R[X_1, ..., X_n]$ var uzdot formā

$$I = (a_1, ..., a_m) = \{f \in R[X_1, ..., X_n] | f = f_1 a_1 + f_2 a_2 + ... + f_m a_m,$$
$$\text{kur } f_i \in R[X_1, ..., X_n]\}.$$

1.4. Vairāku argumentu polinomu dalīšana ar atlikumu

1.4.1. Viens dalītājs

1.7. teorēma. Ja $f, g \in R[X]$ ir nenulles polinomi, tad eksistē polinomu pāris (d, r), kuram izpildās šādi nosacījumi:

1. $f = dg + r$;
2. $r = 0$ vai neviens r monoms nedalās ar $\mathcal{H}(g)$.

PIERĀDĪJUMS
Algoritms.

Doti divi nenulles polinomi $f, g \in R[X_1, ..., X_n]$. Definēsim

$$f_t = f.$$

A. Atradīsim vecāko f_t monomu $a_\mu X^\mu$, kas dalās ar $\mathcal{H}(g)$, ja tāds neeksistē, tad apstājamies, ja eksistē, tad definēsim

$$f_t := f_t - \frac{a_\mu X^\mu}{\mathcal{H}(g)} g.$$

B. Ja $f_t = 0$, tad apstājamies, ja nē, tad ejam uz A.

Algoritma darba rezultātā iegūtais f_t ir vienāds ar r un

$$f - r = dg.$$

Algoritms apstāsies pēc galīga skaita soļu izpildes, jo pēc katra A tipa soļa izpildes ar f_t izmaiņu f_t samazinās polinomu sakārtojuma nozīmē - monomi, kas var dalīties ar $\mathcal{H}(g)$, paliek stingri mazāki.

■

1.9. piemērs. Izdalīsim $X_1^3X_2 + X_1^2 + X_1X_2$ ar $X_1X_2 + X_2^2$ virs $\mathbb{Q}$ vai $\mathbb{R}$. Iegūsim, ka

$$d = X_1^2 + X_1X_2 + X_2^2 + 1,$$
$$r = X_1^2 - X_2^4 - X_2^2.$$

1.4.2. Vairāki dalītāji

1.8. teorēma. Ja $\{f, g_1, g_2, ..., g_m\} \subseteq R[X]$ ir nenulles polinomi, tad eksistē polinomu virkne $(d_1, d_2, ..., d_m, r)$, kurai izpildās nosacījumi

1. $f = d_1 g_1 + d_2 g_2 + ... + d_m g_m + r$;
2. $r = 0$ vai neviens r monoms nedalās ar $\mathcal{H}(g_i)$ nevienam i.

PIERĀDĪJUMS
Algoritms.

Doti nenulles polinomi $f, g_1, g_2, ..., g_m \in R[X_1, ..., X_n]$. Definēsim

$$f_t = f.$$

A. Atradīsim vecāko f_t monomu $a_\mu X^\mu$, kas dalās ar kādu $\mathcal{H}(g_i)$, ja tāds neeksistē, tad apstājamies, ja eksistē, tad atradīsim mazāko i un definēsim

$$f_t := f_t - \frac{a_\mu X^\mu}{\mathcal{H}(g_i)} g_i.$$

B. Ja $f_t = 0$, tad apstājamies, ja nē, tad ejam uz A.

Algoritma darba rezultātā iegūtais f_t ir vienāds ar r un

$$f - r = d_1 g_1 + ... + d_m g_m.$$

Algoritms apstāsies pēc galīga skaita soļu izpildes, jo pēc katra A tipa soļa izpildes ar f_t izmaiņu f_t samazinās polinomu sakārtojuma nozīmē - monomi, kas var dalīties ar $\mathcal{H}(g_i)$, paliek stingri mazāki.

■

r sauc par f atlikumu vai redukciju mod $(g_1, ..., g_m)$.

1.10. piemērs. Atradīsim X^4+Y^4 redukciju mod $(XY+1, X^2+Y)$ virs $\mathbb{Q}$ vai $\mathbb{R}$ (definējot $X \succ Y$).

1. $f_t := f - X^2 g_2 = -X^2Y + Y^4$,

2. $f_t := f_t - (-X)g_1 = X + Y^4$. Jāapstājas.

Tādējādi

$$r = X + Y^4 = f - X^2 g_2 - (-X)g_1$$

vai

$$\underbrace{X^4+Y^4}_{f} = \underbrace{(-X)}_{d_1}\underbrace{(XY+1)}_{g_1} + \underbrace{X^2}_{d_2}\underbrace{(X^2+Y)}_{g_2} + \underbrace{(X+Y^4)}_{r}.$$

Mainot dalītāju kārtību, mainīsies rezultāts.

2. 9.mājasdarbs

2.1. Obligātie uzdevumi

9.1 Sakārtot dotos monomus augošā leksikogrāfiskajā kārtībā, uzskatot, ka $X \succ Y \succ Z$:

$$X^2Y, Y^3, XYZ, X^2Z^4, Y^2Z^3, 1, Z^2.$$

9.2 Ja iespējams, sakārtot dotos polinomus dilstošā leksikogrāfiskajā kārtībā, uzskatot, ka $X \succ Y \succ Z$:

$$X^2Y^2 + XY^3 + XY + Y,$$
$$X^3 + X^2Y^2 + XY^3 + Y^2,$$
$$X^2Y^2 + X^2 + XY + Y,$$
$$X^3 + X^2Y + XY^2 + Y^2.$$

9.3 Atrast f redukciju mod g, ja

(a) $f = X^3 + XY^2 + Y^3$, $g = X - Y$, virs $\mathbb{Q}$, $X \succ Y$,

(b) $f = X^6 + X^2Y^2Z^2 + Y^4Z^2$, $g = XYZ + 1$, virs $\mathbb{F}_2$, $X \succ Y \succ Z$.

9.4 Atrast f redukciju mod (g_1, g_2), ja

(a) $f = X^3 + XY^2 + Y^3$, $g_1 = X + Y$, $g_2 = Y + 1$, virs $\mathbb{Q}$, $X \succ Y$,

(b) $f = X^3 + Y^3 + Z^3$, $g_1 = X + Y + Z$, $g_2 = Y + Z$, virs $\mathbb{F}_2$, $X \succ Y \succ Z$.

2.2. Paaugstinātas grūtības un pētnieciska rakstura uzdevumi

9.5 Konstruējiet ideālu virs kāda polinomu gredzena, kuru nevar ģenerēt ar mazāk kā m elementiem ($m \geq 3$).